

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.4>

Ю. М. Рижук

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана»
orcid.org/0000-0002-8282-9028*

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена питанням удосконалення забезпечення конституційних прав людини в контексті євроінтеграційних процесів. У роботі подається загальна характеристика основних положень Конституції України, щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю. Пояснюється, що саме права людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Систему конституційних прав і свобод людини і громадянина у статті представлено у вигляді наступних груп: особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні та культурні.

У дослідженні названо, що, відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, у сфері прав людини особливого значення набувають питання щодо зміцнення та підвищення ефективності судової влади; захист персональних даних; співробітництва у сфері міграції; реалізації права та праці та забезпечення трудових прав працюючих; захисту прав на життя, свободу пересування; забезпечення інформаційних прав.

Відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначено, що пріоритетними сферами в контексті євроінтеграційних процесів забезпечення та розвитку прав людини є питання, що пов'язані з митним правом, законодавством про компанії, інтелектуальною власністю, охороною праці, захистом прав споживачів, та охороною здоров'я і життя людей. Аргументовано, що з урахуванням сучасної парадигми конституційного права, всі визначені сфери стосуються реалізації конституційних прав людини і громадянина.

Окрема увага у роботі приділена питанню забезпечення та розвитку прав людини в Україні в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. Проведено аналіз реалізації Національної стратегії у сфері прав людини протягом 2021-2022 рр. Визначено основні напрями удосконалення механізмів забезпечення належної прав у різних сферах суспільного життя, а також та удосконалення конституційно-правового статусу людини у сучасних реаліях.

Ключові слова: права людини, права громадянина, євроінтеграція, забезпечення та захист прав людини і громадянина.

Ryzhuk Yu. M. HUMAN RIGHTS AND CITIZENS IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINE

The article is devoted to issues of improving the provision of constitutional human rights in the context of European integration processes. The work provides a general description of the main provisions of the Constitution of Ukraine regarding the recognition of a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security as the highest social value. It is explained that it is human rights that determine the content and direction of the state's activities.

The system of constitutional rights and freedoms of a person and a citizen is presented in the article in the form of the following groups: personal (civil), political, economic, social and cultural.

The study stated that, by the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, in the field of human rights, issues of strengthening and increasing efficiency are of particular importance judiciary; protection of personal data; cooperation in the field of migration; implementation of the law and work and ensuring the labor rights of employees; protection of the rights to life, freedom of movement; provision of information rights.

Following the National Program for the Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union, it is determined that the priority areas in the context of the European integration processes of ensuring and developing human rights are issues related to customs law, company legislation, intellectual property, labor protection, consumer rights protection, and protection of health and life of people. It is argued that, taking into account the modern paradigm of constitutional law, all defined areas relate to the realization of the constitutional rights of a person and a citizen.

Particular attention in the work is paid to the issue of ensuring and developing human rights in the context of European integration processes in Ukraine. An analysis of the implementation of the National Strategy in the field of human rights during 2021-2022 was carried out. The main directions for improving the mechanisms for ensuring

proper rights in various spheres of social life, as well as improving the constitutional and legal status of a person in modern realities, were determined.

Key words: human rights, citizen rights, European integration, protection and protection of human rights and citizen.

Постановка проблеми. Пріоритет прав і свобод людини і громадянина, як створення максимально дієвого та простого механізму реалізації прав, незалежно від їх виду, є ключовим принципом правової соціальної держави, який набув особливого значення у контексті євроінтеграційних процесів, що розпочалися в Україні у зв'язку із ратифікацією у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [1].

За загальним правилом, під правами людини розуміємо можливості особи щодо задоволення своїх потреб та інтересів у різних сферах суспільного життя. В той же час, відповідно, як і до природної, так і до позитивної концепції розуміння сутності прав людини, держава бере на себе обов'язок щодо забезпечення та створення умов реалізації прав.

Євроінтеграційні процеси в Україні пов'язуються із обов'язками держави у сфері прав людини щодо утвердження верховенства права та забезпечення належної реалізації та забезпечення прав людини у різних сферах суспільного життя.

Стан опрацювання проблематики. Євроінтеграційні процеси в Україні та права людини – надзвичайно актуальна тематика досліджень науковців різних галузей науки. Серед юристів-науковців, зокрема, це: А. Колодій, Н. Мозоль, О. Дорогіх, Я. Лазур та ін.

Метою статті є розгляд розвитку, удосконалення та забезпечення прав людини у контексті євроінтеграційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конституція України є основоположним документом та ключовим кроком України на шляху побудови правової соціальної демократичної держави. Саме Конституцією України у статті 3 визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, в той же час, головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [2].

Розділ II Конституції України визначає фундаментальні права, які складають систему, яка відображає можливості людини і громадянина, щодо яких держава бере на себе обов'язок щодо їх забезпечення. Важливим є також те, що відповідно до статті 22 Конституції України, не є вичерпними закріплені права і свободи людини і громадянина [2].

Систему конституційних (основних) прав і свобод людини і громадянина за сферами суспільного життя складають: особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні та культурні [3, с. 38].

Міжнародно-правові акти у галузі прав людини відіграють надзвичайно важливу роль і у внутрішньому законодавстві України. Так, в межах співробітництва, відповідно до Угоди про асоціацію, особливого значення надано утвердженню верховенства права та принципу поваги до прав людини та основоположних свобод (стаття 14) [2].

Основний принцип Угоди про асоціацію, який закріплено у статті 2, визначає базовим принципом повагу до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод. Аналіз змісту Угоди про асоціацію дозволяє зробити висновки, що у сфері прав людини особливого значення набувають наступні питання: зміцнення та підвищення ефективності судової влади; захист персональних даних; співробітництва у сфері міграції; реалізації права та працю та забезпечення трудових прав працюючих; захисту прав на життя, свободу пересування; забезпечення інформаційних прав [2].

Пріоритетними напрямками адаптації законодавства України, відповідно Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначено: митне право, законодавство про компанії, інтелектуальна власність, охорона праці, захист прав споживачів, та охорона здоров'я і життя людей [4]. Визначені сфери безпосередньо пов'язані із забезпечення реалізації усієї системи конституційних прав людини.

Національна стратегія у сфері прав людини (далі – Стратегія) [5] є важливим документом, яким передбачено створення необхідних механізмів для реалізації та захисту прав людини, а також розв'язання системних проблем у зазначеній сфері.

Так, Стратегією [5] визначено стратегічні напрямки розвитку та забезпечення прав людини, що стосуються усієї системи конституційних прав і свобод, зокрема:

- **громадянські (особисті) права:** *забезпечення права на життя* – підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, захист права на життя внаслідок збройної агресії РФ, дій збройних формувань РФ та створених, підпорядкованих, керованих і фінансованих нею незаконних збройних формувань, а також дій окупаційної адміністрації РФ на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях; *право на повагу до людської гідності* –

створення ефективної системи щодо запобігання та протидії катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; *право на свободу та особисту недоторканність* – посилення системи заходів щодо унеможливлення випадків свавільного позбавлення свободи, запобігання та протидія насильству за ознакою статі, експлуатації, торгівлі людьми; *право на справедливий суд* – ефективність проваджень в адміністративних, цивільних та кримінальних справах, а також виконання судових рішень, інклюзивність та доступність судового процесу; *свобода думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації* – забезпечення права громадян на отримання об'єктивної інформації, належний захист журналістів та правозахисників, удосконалення механізмів доступу до публічної інформації, доступність інформаційного простору для осіб з інвалідністю, підвищення рівня обізнаності громадян щодо права на доступ до інформації та механізмів його реалізації; *право на приватність* – адаптація законодавства України про захист персональних даних з європейськими стандартами, створення ефективних засобів захисту права на приватність, а також запобігання і протидії порушенням законодавства про захист персональних даних під час обробки персональних даних; *рівність конституційних прав і свобод* – удосконалення законодавства України у сфері запобігання та протидії дискримінації, узгодженість діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії дискримінації, удосконалення державної політики та інформаційно-просвітницької роботи для подолання упередженості та нетерпимості в суспільстві, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- **політичні права:** *свобода мирних зібрань та об'єднань* – забезпечення реалізації права на свободу мирних зібрань шляхом розробки відповідного законодавства; *право на участь в управлінні державними справами* – забезпеченість безперешкодної участі у виборчому процесі осіб з інвалідністю, удосконалення механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

- **економічні права:** *право на працю* – створення ефективних механізмів для реалізації та захисту права кожного в Україні на працю, адаптація законодавства України щодо забезпечення права працівників на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів міжнародним стандартам; *право на підприємницьку діяльність* – захист прав людини з боку суб'єктів господарювання (зокрема, у сфері трудових відносин, захисту персональних даних, захисту прав споживачів, захисту навколишнього природного

середовища тощо), а також посилення спроможності органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо впровадження в Україні Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини;

- **соціальні права:** *право на соціальний захист* – створення можливостей для забезпечення ефективних механізмів для реалізації права кожного в Україні на достатній життєвий рівень та належний соціальний захист, забезпечення ефективної реалізації права працівників на безпечні та здорові умови праці; *право на охорону здоров'я* – забезпечення рівного доступу до якісної медичної допомоги та медичного обслуговування;

- **екологічні права:** право на безпечне навколишнє середовище – підвищення рівня контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, створення заходів щодо підвищення рівня обізнаності населення про екологічні права, механізми їх реалізації та захисту, орієнтація системи освіти не лише на формування у здобувачів освіти знань, умінь, навичок для їх реалізації на ринку праці, але й на виховання відповідальних громадян, котрі поважають правові норми та стандарти прав людини;

- **культурні права:** *право на освіту* – рівний доступ до освіти різних груп населення, зокрема, осіб з особливими освітніми потребами;

- **забезпечення прав, які належать окремим суб'єктам:** іноземцям та особам без громадянства, а також біженцям та особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту; ветеранам війни (особам, які брали або беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях); внутрішньо переміщеним особам; особам, які проживають наразі на тимчасово окупованих територіях України; особам, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування; звільнених осіб, які були позбавлені свободи внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Особливого значення у Стратегії набував напрям, яким переслідувалася стратегічна мета щодо створення умов, якими буде забезпечені права цивільних осіб, які постраждалих від збройного конфлікту, а також їх соціальний та правовий захист, в тому числі відшкодування завданої шкоди. В той же час, з реалій сьогодення, з введенням Україні воєнного стану [6] зрозумілим стає питання, що даний напрям набуває особливої актуалізації в контексті забезпечення конституційних прав людини і громадянина як під час воєнного стану, так і у період повоєнного відновлення.

Практика реалізації Стратегії за 2021–2022 рр. [7] дозволяє виокремити ключові здобутки у сфері прав людини, зокрема, в кон-

тексті забезпечення та реалізації конституційних прав і свобод, а саме:

– **особисті (громадянські) права:** задля забезпечення рівності конституційних прав та недопущення дискримінації: Україна приєдналася до Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушенням зору або іншими обмеженнями інвалідності друковану опублікованих творів [8]; розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації», яким вирішуватимуться питання щодо уніфікації терміну «нетерпимість» та конкретизації норм статті 161 Кримінального кодексу України [9]; затверджено Методичні рекомендації щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями [10]; прийнято Закон України «Про медіа», основним завданням якого визначено забезпечення права на достовірну та збалансовану подачу інформації, та забезпечення плюралізму у всіх сферах суспільного життя [11]; удосконалено стандарти якості безоплатної правової в частині надання вторинної допомоги щодо документування випадків катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження і покарання з урахуванням міжнародних стандартів у відповідній сфері [12];

– **політичні права:** в контексті забезпечення права на доступ до публічної інформації була розроблена єдина уніфікована навчальна програма з підвищення кваліфікації для державних службовців з питань доступу до публічної інформації, за якою пройшло навчання більше 4 тисяч державних службовців [7];

– **економічні права:** зареєстровано законопроекти, спрямовані на вдосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних норм у сфері протидії порушенню прав працівників у трудових та пов'язаних з ними відносинах, а саме: щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу [13] та щодо розширення економічних можливостей праці жінок, правового захисту працюючих жінок під час вагітності, пологів і вигодовування дитини, недискримінації вагітних жінок, удосконалення правового регулювання роботи працівників, які мають дітей [14];

– **соціальні права:** прийнято Закони України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей» [15] та «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення пенсійного законодавства» [16];

– **культурні права:** внесено зміни до Положення про інклюзивно-ресурсний центр, якими

розширено повноваження інклюзивно-ресурсних центрів, а також затверджено перелік категорій (типів) осіб з особливими освітніми потребами [17]; затверджено Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти [18].

Висновки. Процес Європейської інтеграції України в сфері прав людини щодо удосконалення механізмів реалізації та захисту наразі перебуває у активній стадії, яка ускладнюється реаліями України сьогодення, що пов'язані як із окремими питаннями належної взаємодії громадянського суспільства з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, так із повномасштабним вторгненням РФ, оскільки стратегічні цілі Стратегії реалізуються повільно. Євроінтеграційний процес потребує перетворення системи управління, що базуватиметься на принципах доброго врядування (Good Governance), які передбачають максимально високий рівень забезпеченості та реалізації прав людини і громадянина у всіх сферах суспільного життя. Відтак, можна зробити висновок, що реформи в контексті євроінтеграції, які наразі провадяться в Україні, на пряму пов'язуються із удосконаленням реалізації та забезпечення прав людини, а тому вимагають неухильного дотримання положень Угоди про асоціацію та плановим виконанням обов'язків щодо адаптації законодавства України.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення 11.02.2023)
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 11.02.2023)
3. Рижук Ю. М. Конституційно-правові основи економічних прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Рижук Юлія Миколаївна; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К., 2012. 255 с.
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1629-15> (дата звернення 11.02.2023)
5. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/119/2021> (дата звернення 11.02.2023)
6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення 11.02.2023)
7. Виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vikonannya-planu-diy>

z-realizatsii-natsionalnoi-strategii-u-sferi-prav-lyudini-na-2021-2023-roki (дата звернення 11.02.2023)

8. Про приєднання України до Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушенням зору або іншими обмеженнями інвалідності друковану опублікованих творів: Закон України від 12.01.2023 № 2854-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2854-20> (дата звернення 11.02.2023)

9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації: проект Закону України від 13.05.2021 № 5488 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71891 (дата звернення 11.02.2023)

10. Методичні рекомендації щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями: наказ Міністерство соціальної політики України від 09.08.2021 № 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0448739-21> (дата звернення 11.02.2023)

11. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2849-20> (дата звернення 11.02.2023)

12. Про затвердження Змін до Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2021 № 4691/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1689-2> (дата звернення 11.02.2023)

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу: проект Закону України від

29.08.2019 № 0931. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66561 (дата звернення 11.02.2023)

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання праці деяких категорій працівників: проект Закону України від 03.12.2021 № 6392. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73358 (дата звернення 11.02.2023)

15. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їх сімей: Закон України від 26.01.2022 № 2010- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2010-20> (дата звернення 11.02.2023)

16. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення пенсійного законодавства: Закон України від 15.02.2022 № 2040-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2040-20> (дата звернення 11.02.2023)

17. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 765. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/765-2021-%D0%BF> (дата звернення 11.02.2023)

18. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/957-2021-%D0%BF> (дата звернення 11.02.2023)